

Thomas Mann és Szirmai Károly, Karl Jaspers és Szirmai Károly, Móricz Zsigmond és Szirmai Károly, Ivo Andrić és Szirmai Károly kettőse látható, ne is beszéljünk. Valószínű, hogy e határtalan elfogultság következménye az is, hogy Ivo Andrić egy levele magyarul két mondattal hosszabb („Novellájának a fordítása nagyon tetszett. Nagyon értékes és nagyon magas nivójú írás...”), mint ugyanezen levél eredetijének fakszimiléje a 310. oldalon.

Bizonyos jelek, tünetek éppen ezért arra engednek következtetni, hogy Szirmai Endre számára fontosabb volt „apám” óriás voltának bizonygatása, mint maga a hagyaték. Milyen kár, hogy halála előtt néhány héttel Szirmai Károly már nem tudta mérlegelni Bori Imre intő szavait, miszerint „Te nem a külföld írója vagy, hanem a miénk, jugoszláviai magyaroké, lehetsz Te a New York-i Akadémia tagja, de ha valahol ápolni fogják neved és beszélni fognak műveidről, az itt lesz, Vajdaságban... Tudd azt is, hogy nem a fiadnak van szüksége a Te irodalmi hagyatékodra, hanem nekünk! Mert Te a mi írónk vagy...”

Mellesleg, ezt a levélrészletet is *A magányos óriás*ban olvashatni.

UTASI Csaba

EURÓPA POKLA

Miodrag Bulatović: *Ljudi sa četiri prsta*, Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1975.

Európa alvilágáról, a nyugati jugoszláv, magyar, orosz, lengyel, cseh-szlovák, román stb. emigrációról kíván nagyméretű Hieronymus Bosch-i freskót megrajzolni Miodrag Bulatović regénye, a *Négyujjú emberek*. Regénye azonban csak egyes részleteiben meg-rázó, túlnyomórészt a naturalista és misztikus írásmód, a politikai és a bűnügyi témák, a pszichológiára és az akciókra alapozó jellemábrázolás keverékét adja.

A *Négyujjú emberek* szabályos kalandregény. Miloš Marković szerb emigráns tragikus életútja áll a középpontjában, ez pedig az egyik gyilkosságtól a másikig vezet, a garázdálkodás legváltozatosabb formáiban tobzódik. Bulatović az emigrációs infernó megragadására törekszik, általa annak a világnak a felvázolására, amelyben az emberi élet a legközvetlenebb mó-

don áruvá és a bestialitás tárgyává vált, amelyben a gonoszság nem kivételes állapot, hanem életforma, és az emberkereskedelem, a gyilkosság tisztességes foglalkozás. Az infernó ábrázolásának végső akkordjaként Marković az aljasságok mennyiségi felhalmozása után valamiféle katarzis hatására visszatér hazájába — mert a Haza az Isten —, hogy kiérdemelve büntetését önmagának meg tudjon bocsátani.

A vérbe és a gyilkosságba ágyazott leegyszerűsített karamazovizmus — amelyben inkább a Szmergyakovok, mintsem az Ivánok attitűdje kerekedik felül — nem az emberi élet rejtelmeibe hatol, hanem valamivel egyszerűbb, oldottabb megoldásokat kínál fel.

Bulatović az emigrációs alvilág poklát eleveníti meg, s regénye legjobb részletei akkor születnek meg, amikor megmarad a dokumentarista látásmódnál, amíg nem tüzdeli meg szövegét reflexiókkal, meditációkkal, vagyis amíg a dokumentarista stílus nem csap át naturalizmusba vagy miszticizmusba. Bravúrosan ragad meg egy-egy helyzetet, tempós mondataival kitűnő-

en kombinálja a cselekményt, a törté-
néseket, s ha első regényében még poé-
tikus látásmódját, szimbólumteremtő
erejét csodáltuk, most azt kell meg-
állapítanunk, hogy milyen jó érzéke
van a kaland, a cselekmény, az ese-
mény iránt. A kettő találkozása pedig
ragyogó oldalakat jelent: a fasisztoid
agresszivitás pontos röntgenképét
nyújtja a titokzatos fennsík disznó-
farmjának jeleneivel, amelyeknek
középkori relikviái mély összefüggés-
ben vannak a kínzók politikai vágyai-
nak szellemével.

Gyilkosok és szentek, bűnözők és
messiások — csodálatos keverékembe-
rek a regény hősei, kik ide-oda sod-
ródva jelennek meg, gyilkolnak, gyil-
koltatnak és meggyilkoltatnak. Bulato-
vić kalandregényt teremtett, de rö-
gön fel is múlja, új szociális és pszichológiai tartalmakkal gazdagítva. A
hősök sokat vallanak magukról, nemi-
zeti és szociális lényükről, elvont só-
várgásaikról, bosszúvágyukról, de
mindezt zavarosan teszik. Ez nem len-
ne problematikusa, ha a regény szerke-
zetében megvolna egy határozott mo-
tívumrendszer. Enélkül azonban min-
den szimbólum szétesik, és az egyen-
súly végzetesen megbillen. Miloš Mar-
ković, a regény főhőse úgy jelenik
meg, mint félig anarchista, félig lezül-
lött emigráns, aki gyűlöl minden ha-
zát, kivéve azt, amelyiktől elmenekült,
mindtől a bőrért és a szabadságát félti,
néhány márkáért azonban eladja ma-
gát Kollár Sándornak, a zseniális em-
berkereskedőnek. Ösztönösen és szen-
vedélyből öl és gyilkol, nem érdeklí a
politika, csak a vér és a szabadság félti,
a regény végén, a szöveg eddigi logiká-
jából nem következő nosztalgikus in-
dítékok hatására „hazamegy”, vissza-
tér/megtér és bűnhődni akar. A Dosz-
tojevskij-szerű epilógus — a bűnös-
ségtől a szenvedés által való megszaba-
dulás mellett — természetesen lehetsé-
ges és lehetséges volna sok más meg-
oldás is, pszichológiaiilag azonban a

Bulatović-regényben egyik sem moti-
vált. Kollár Sándor sorsa hasonló szö-
vegen kívüli intervenciót szenved el.
A többi ragadozó meggyilkolja, s ő
szerint szétdarabolja testét, ki-ki meg-
szerzi egy-egy részét. E jelenet a *kon-*
kurrencia elvének mechanizmusára utal
meglehetősen groteszk-naturalista for-
mában. Az intervenció akkor követke-
zik be, amikor Bulatović Kollárban a
személyiség különös, *misztikus többlet*
után kutatva a jelenetnek teljesen na-
turalista jelleget ad. Kollárnak ugyanis
feldarabolják a testét, majd felvágják
a mellkasát és a fejét. A mellkasban
csupán egy óriási szívet találnak, a
fejében egy vörös jugoszláv útlevelet.
Így oltaná be Bulatović a *démonikus*at
a Dosztojevskij-féle „szent ember”,
„szent fanatizmus” gondolatával, ami
ez esetben csak egzotikus jelleget ad a
regénynek.

Olyan ellentmondásokat jeleznek
ezek a szövegen kívüli intervenciók,
amelyek nem magyarázhatók csupán
azzal, hogy a cselekmény, a kaland
háttérbe szorította a gazdagabb pszichológiai indítékokat, a jellemelek ösz-
szetettséget. Úgy véljük, inkább arról
van szó, hogy Bulatović az *európai*
pokol regényét erősen statikus premisz-
szaak alapján írta meg. Ebbe a pokolba
a szereplők beleestek, beleszülettek. A
pokol világa pedig teljesen eltárgyasít-
ott, mozdulatlan, a gyilkosságoknak,
bestialításoknak ösztönszerű okai van-
nak. Az ösztönök vak útjait követve,
az ember előtt az értékek annyira
megszűntek létezni, hogy a bűntettek
csak mennyiségileg különböznek egy-
mástól. A mennyiségi halmozás bizto-
sítja a kalandot, az „akció”, a re-
génytér eseményességét. Olyan állapot-
rajz ez, amelyet elmélyíteni lehet, de
lehetetlen minőségileg transzformálni.
Az elidegenülés abszolút pontját, a
munkaerőáru infernóját, az elemberte-
lenedés legmélyebb szintjét, amely tel-
jesen izolálva van minden szociális
háttértől, csak egy komplexebb társa-

dalomrajz által lehetne a minőségi transzformáció útján elindítani. Az alvilágot pedig csak a világgal való kapcsolat által lehetne megváltoztatni. A fejlődésrajzhoz egy dinamikusabb és jóval kevésbé izolált környezet szükséges. Ellenkező esetben vagy egy mély művészi állapotrajz jön létre, vagy pedig az állapotrajz eklektikus vegyítése a pszeudo-fejlődésrajzzal.

Bulatović az igazi fejlődésrajz hiányát reflexív szövegrészekkel pótolja. Regénye tehát két részre bomlik: az egyik a logikus cselekményláncolatokból és összefüggésekből tevődik össze, a második pedig a pszeudo-fejlődésrajz elemeiből, a reflexiókból. Ekkor medítálnak a hősök a politikáról, a nemzetről, a hazáról, a szláv bánatról stb. Ezek a regény gyengébb, kidolgozatlanabb részei.

Ez azonban nem jelenti azt, a reflexív rész, a metafizikai réteg mindig csupán a regény lebegő részét/szintjét jelenti. A politikai variációk egy része, az, amelyek a közvetlen gazdasági érdekekhez kötődik, olyan metsző és szatirikus, pamfletszerű szövegrészekhez vezet, amelyek ritkák a jugoszláv irodalmakban. Eddig csak egy *Krleža tudott olyan döbbenetes módon szólni a butaság elementáris körképeiről, mint Bulatović*. Sajnos, sok esetben a narratív struktúra irracionális fordulatai elfedik vagy elfojtják e részek teljesebb kibontakozását.

VÉGEL László

A KISZOLGÁLTATOTT EMBER

*Jegyzetek Branimir Šćepanović
műveiről*

A jugoszláv prózairodalom közép-nemzedékének egyik legszínesebb egyénisége az 1937-ben Titogradban szü-

letett Branimir Šćepanović. Sokoldalú tehetségét, a végletes, lét és nemlét határát súroló emberi helyzetek s az erőteljes drámai konfliktusok megragadására, kifejezésére való képességét az 1961-ben megjelentetett *Az igazság előtt* (Pre istine) című első novelláskötetében, nagyszámú rádió- és tévéjátékában, forgatókönyvében (Sutjeska) felmutatta már, de leginkább az eddigi két legjobb művében, az 1965-ben kiadott *Az a gyalázatos nyár* (Sramno leto) és az 1974-ben megjelent *Szájában föld* (Usta puna zemlje) című kisregényeiben.

Az a tény, hogy az *Elítéltek* (Osudnici) és az *Ez volt az igaz ember* (To je bio pravi čovek) című hangjátékát a hazai rádióállomásokon kívül Varsóban, Pozsonyban, Prágában, Frankfurtban és Münchenben is sugározták, novelláit tizennyolc nyelvre lefordították, a *Goluža úr halála* (Smrt gospodina Goluže) című díjnyertes novelláját pedig egy New Jerseyben összeállított világirodalmi, újabban pedig a Belgiumban kiadott európai novellaantológiába is besorolták: egyértelműen az alkotómunkássága iránt fokozódó nemzetközi érdeklődést bizonyítja.

Branimir Šćepanović nevét mégis legújabb — *Szájában föld* című — kisregényének hazai és külföldi kiadásai kapták szárnyra. Hogy miért, annak jelzésére talán az is elég volna, ha azt mondanánk: sokan a modern jugoszláv próza csillagos dátumaként emlegették a *Szájában föld* megjelenését, Dragan M. Jeremić pedig Thomas Mann *Halál Velencében*, Camus *Idegen* és Hemingway *Az öreg halász és a tenger* című művével rokonította ezt a valóban izgalmas, sokrétű, gondolatgazdag kisregényt — a francia kiadás (*La bouche pleine de terre*) fülszövegén az olvasható, hogy „ez a keserű és realizisztikus történet a korszerű világirodalom egyedülálló pillanata”.

Nos, ha olykor jogos előítéllettel és